

Рецензия

за дисертационния труд за придобиване на образователната и научната степен „доктор“ в професионално направление 2.3. Философия (Логика) на Велислава Тодорова, асистент във Философския факултет на СУ „Св. Климент Охридски“ на тема „Логически модели за предаването на източника на информацията в естествените езици“ от член на научното жури проф. д-р Красимира Алексова, Катедра по български език, СУ „Св. Климент Охридски“

1. Данни за конкурса

Избрана съм за член на научното жури по защита на дисертационния труд на Велислава Тодорова със заповед РД-38-143/10.03.2022 на Ректора на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Не са ми известни пропуски в прилагането на Закона за придобиване на научни степени и звания и на съответния Правилник на СУ „Св. Кл. Охридски“. В документите по процедурата се съдържа дисертационен труд, автореферат и две публикации по темата на дисертацията.

2. Аналитична характеристика на научните приноси на дисертационния труд

В българската научна литература досега темата за предаването на източника на информация в естествените езици не е разглеждана мултидисциплинарно – от езиковедска, логическа и философска гледна точка. Затова смятам, че темата на рецензирания труд не е само дисертабилна, но и дава основания да бъде налично приносно изследване.

В уводната част на дисертационния труд се съдържа ясно изразена мотивацията на авторката да насочи изследователските си търсения именно към темата за логическите модели за предаване на източника на информация в естествените езици. Целите на дисертацията са еднозначно заявени, засегнат е и основният метод. В уводната част дисертантката е поместила и представяне на някои философски изследвания на евиденциалността като категория, маркираща източника на информацията. Обоснована е и логиката на изложението.

Във Втора глава „Терминология“, част 2.1. „Източник на информация“ авторката е избрала да представи две виждания в лингвистиката за класификация на източните на

информация, които се кодират в езици с граматикализирана евиденциална категория. Тези две виждания са значими, но всъщност картината в световното езикознание включва и други класификационни схеми, напр. на Уилет (1988), Вл. Плунгян (2011), на Ф. де Хаан (напр. в Световния атлас на езиковите структури – WALS) и др. (напр. Мелчук 2015). Но и тези две класификации са послужили на дисертантката да построи собствените си разсъждения и виждания.

От съществена значимост за изясняването на евиденциалността и типовете източници на информация е позицията на Велислава Тодорова, че трябва да се избегне заблудението, че „източникът на информация е някакво отношение между говорещия и събитието, за което той говори – бил ли е, или не на мястото, чул ли е от друг за събитието или е направил изводите си сам“ (с. 25), което е честа заблуда в лингвистиката. Приемам напълно мнението на авторката, че „Източникът на информация е по-скоро отношение между настоящото изказване на говорещия и съвкупността от неговите убеждения като цяло“. Именно това предава говорещия на слушащия в изказването с граматикализирана евиденциалност – източникът на информация, който съществува в ума на говорещия. Много подходящо е решението на авторката да разглежда източника на информация в изказването на актуалния говорещ във връзка с три опозиции, които тя въвежда: истинно – неистинно, искрено – неискрено, откровено и заблуждаващо.

В. Тодорова предпочита да приеме дефиницията на Ал. Айхенвалд за значението на евиденциалността в областта на естествените езици. Авторката смята това определение на фона на огромното множество дефиниции за тясно (поради изключване на епистемичния характер на евиденциалността), ограничено (поради невъзможността да се приложи към всички типове речеви дейности) и строго (отнасяща се само до граматическото изразяване). Този избор на позиция за семантиката на евиденциалността В. Тодорова аргументира в няколко подчасти, коментирайки трите квалификации на тази дефиниция. Към т.2.2.3 могат да се добавят и друг тип виждания за отношението евиденциалност : епистемична модалност, напр. важно е да се посочи мнението на Плунгян и на Ницолова за частичното припокриване на евиденциалността и епистемичната модалност в някои езици (вкл. в балканските, които са граматикализирали евиденциалността).

Смятам обаче, че именно от гледна точка на логиката адмиративът (в едни езици независима от евиденциалността категория, а в други част от нея като специфично значение

на някой от евиденциалите) в българския език не би могъл да се определи като употреба на ренаратива, освен ако не се приеме, че адмиративът е само учудване, възникнало на базата на чуждо изказване. Това според мене е много стеснено разбиране, защото визира по-редкия случай на възникване на адмиративно изказване. Адмиративът като граматическо средство в българския език може да се базира на собствено заключение, извод, обобщение за минали, настоящи и бъдещи факти/събития, което е по-честият случай и несъмнено представя адмиратива като специфична употреба на конклузива (инференциала) в българския език с възможно отпадане на спомагателния глагол *съм* в третите лица, без да се изпускат случаите, в които това отпадане не се реализира. Друг въпрос е, ако се приеме още по-широко определение за адмиратива в нашия език – изразяване чрез граматически средства на учудване въз основа и на собствени наблюдения, изводи, обобщения, заключения, и въз основа на информация от чуждо изказване. Смятам, че в част 2.4, в която се разглежда адмиративът в нашия език, би трябвало да се посочат и други гледни точки, а не само тази, която приема В. Тодорова. Едва чрез съпоставката и анализа на тези гледни точки и съотнасянето им към данните в езика ни може да се защити аргументирано приетата собствена позиция.

Бих насочила дисертантката при разглеждане на граматическото значение и неговата задължителност да се обърне и към разработки на Вл. Плуноян (2011), Даниел, Плуноян 1996 (а допълнително – Касевич 2006, Князев 2007 и др.), за да огледа от повече позиции виждането за облигаторността.

Две основни монографии, свързани с евиденциалността в българския език, са подробно представени от Вл. Тодорова (на Г. Герджиков и на Ив. Куцаров). Мненията на двамата учени са коректно представени, вкл. и в съпоставителен аспект, като в текста се излагат и собствени разсъждения и коментари на авторката, свързани с вижданията на двамата автори. При представянето на вижданията на двамата автори всъщност авторката е привлякла и мненията на множество други българисти, което уплътнява картината на вижданията за българската евиденциална категория.

Особено интересни и значими според мен са разсъжденията на Вл. Тодорова, свързани с признака *субективност*, сочен от Г. Герджиков и Ив. Куцаров (с. 52-53). Докторантката предлага свое виждане за съдържанието на този признак, свързан с евиденциалността – „липса на пряк сетивен опит за действието от страна на говорещия“ (с.

53). Би могло да се дискутира дали това е точна дефиниция, тъй като и при преизказването може да липсва пряк сетивен опит за действието, а той липсва и при бъдещите времена от индикатива. Предлагам да бъде обсъдено дали субективността като семантичен признак, с който са маркирани конклузивът и дубитативът, не се конкретизира при конклузива (умозаключителните форми) до субективност на заключението, извода, обобщението, което предава актуалният говорещ, а при дубитатива (недоверчивите форми) – като субективна оценъчност за достоверността, надеждността на препредаваното чуждо изказване. Несъмнено признакът *субективност* е вид езиковедска абстракция и е много важно да бъде дефиниран изчерпателно. Важното в случая е, че докторантката представя свое оригинално виждане, което не е изказвано в българистичната литература.

Напълно подкрепям мнението на В. Тодорова, изказано в част 3.2.4, за четиричленна организация на българската евиденциална глаголна категория не само защото отговаря на най-съвременното ниво на българистичните изследвания, но и защото представя непротиворечиво езиковата реалност.

Бих посочила като съществено виждането на В. Тодорова за значението на дубитативните форми (напр. *бил четял, бил чел, щял бил да чете, щял бил да е/бъде чел, щял бил да е четен* и т.н.), защото то включва не само евиденциален, но и епистемично-модален компонент. Струва ми се обаче, че предложеният признак „липса на пряк сетивен опит за действието от страна на говорещия“ („субективност“ при Г. Герджиков) трудно би обяснил оценъчността на недоверчивите (дубитативните) форми, изразяващи недоверие към чуждо изказване. Авторката смята, че комбинирането на признака „преизказност“ с признака „липса на пряк сетивен опит за действието“ поражда този ефект на недоверие. Как обаче се поражда този ефект, какво от взаимодействието на двата признака поражда в плана на съдържанието сочения ефект? Липсата на пряк сетивен опит за действието, комбинирайки се с преизказване, винаги ли поражда недоверие, което говорещият изразява? Струва ми се, че отговорът е отрицателен. Бих насочила авторката и към размисли за това дали и конклузивът също не е маркиран с епистемичен компонент в българския език.

Съгласна съм с В. Тодорова, че морфемата *-х/-ш-* (с. 56) в индикативните минали времена има първично темпорално значение – според мене отнесеност към плана на миналото, но при наличие на преобладаваща преизказна употреба „несвидетелственост“ на ренаратива в плана на миналото, както и на базата на опозиционните отношения между

индикатива и ренаратива, тази темпорална морфема е придобила и епистемичното значение „засвидетелстваност“. Въпросът е дали по модела на Ал. Айхенвалд, явно приет от докторантката, може да се използва в случая понятието „евиденциална стратегия“. Той е подходящ по-скоро за граматични категории/субкатегории, които придобиват вторични евиденциални употреби. Струва ми се също така, че се нуждае от повече аргументиране виждането на В. Тодорова, че терминът „епистемично-модални стратегии“ е много подходящ при анализа на епистемично-модалното значение на дубитатива. След като самото инвариантно значение на дубитатива има освен евиденциален, и епистемично-модален елемент, то защо ще се говори за епистемично-модални стратегии, след като под това се разбират допълнителни, придобити контекстуални значения, т.е. употреби.

Бих искала да посоча, че съществуват български трудове, в които се разграничават епистемичната модалност и евиденциалността, напр. на Р. Ницолова (2007, 2008), на М. Московска (дисертационен труд за конклузива, 2020), на Кр. Алексова (за конклузива и дубитатива), което опровергава констатацията, че в българската наука подобно разграничение не се прави (вж. с. 57 от дисертационния труд).

Напълно адекватна и заслужена е критиката, която отправя В. Тодорова към българисти лингвисти (българи и някои чужденци), работещи в чужбина и публикуващи на английски, които не се опират в своите трудове върху постиженията на езиковедската наука в България по отношение на евиденциалността. Та най-добре едно граматическо явление може да се разбере и анализира от носител на езика, а когато такива носители зачитат само англоезични разработки (при това невинаги на носители на българския език като първи), се получават погрешни постановки и неверни описания и анализи на българската евиденциална система.

Приемам като напълно подходящо за целите на дисертационния труд по-подробното разглеждане на възгледите на Мартина Фалер за евиденциалността в кечуа, както и акцентът върху евиденциалността в шайен, тъй като дисертационният труд не е посветен само на предаване на източника на информация в българския език, а в естествените езици. Особено важни са тестовете, на които се подлагат евиденциалите в представени в дисертационния труд автори с изразено и становище на докторантката.

Четвърта глава предлага няколко подхода към анализа на евиденциалността (модален, илокутивен и от позиция на динамичната семантика), някои от които са

прилагани и към българския език, напр. формално-семантичния анализ на евиденциалността на Румяна Изворски. Тази глава не представлява обаче реферативно излагане на чужди анализи, тъй като Вл. Тодорова е включила и критичното си отношение към предложени формални подходи. Смятам, че дисертантката е приложила уместно постиженията на динамичната семантика, за да представи значенията на евиденциалите. Според моето виждане в Четвърта глава се съдържат важни теоретични приноси на В. Тодорова по отношение на анализа на прекия и преизказния евиденциал. В тази глава се съдържат и основанията да заключа, че авторката е постигнала целите, които си е поставила.

От езиковедска гледна точка Пета глава „Философски теории“ е значима поради разсъжденията за ситуирането на значението на евиденциалите в утвърдени категории на значението, също така с детайлното обсъждане на дефиницията на пропозицията, която е често прилагано понятие в езиковедски изследвания. Струва ми се, че названието на Пета глава е твърде общо и може да се конкретизира така, че да бъде по-информативно по отношение на съдържанието на тази глава.

Приносно според мене е преразглеждането на класификацията на речевите действия, тъй като авторката я допълва с т.нар. ангажимент на трето лице при посоката на съответствие между дума и свят, като по този начин се взема под внимание значението на изказванията с евиденциали. Дисертантката се включва в дискусиата за типовете речеви действия и тяхната класификация, когато трябва да се отчете и съществуването на ренаративен евиденциал. Прави впечатление аргументираността на критиките, които представя В. Тодорова, към модалния и илокутивния подход/анализ на евиденциалното значение. Опирайки се на възгледите на други автори, авторката приема, че вместо за илокутивна сила е по-адекватно да се говори поотделно за изреченска и изказна сила, което ми се струва основателно. Особено значими са разсъжденията на В. Тодорова за невъзможността евиденциалите да породят анафора – въпрос, който, както се оказва, е дискуссионен в литературата по въпроса.

Смятам, че заключението по добре структуриран начин представя не само приносите, но и разволя във вижданията на авторката в процеса на разработването на дисертационния труд.

Авторефератът представя достатъчно информативно и адекватно постиженията на дисертационния труд.

В документите по процедурата се съдържат и две публикации по темата на дисертационния труд. Едната е на английски език, другата е на български в съавторство. Бих насочила В. Годорова към публикуване на английски език на други приносни елементи в своя труд, които ще запознаят интересуващите се от евиденциалността с реални данни и непротиворечиви анализи на българската евиденциална система.

3. Заключение

Въз основа на изтъкнатите постижения на дисертационния труд убедено смятам, че на Велислава Годорова може да бъде присъдена образователната и научната степен „доктор“ за труда ѝ „Логически модели за предаването на източника на информацията в естествените езици“ и гласувам положително за това решение.

11.04.2022 г.

Подпис:

София